

Filip HAMERŠAK

Jedan ili više ratova? – Sedam vojničkih sjećanja vezanih uz zapadnu Hrvatsku

Dr. sc. Filip HAMERŠAK, viši leksikograf
ravnatelj Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“
Frankopanska 26
HR – 10 000 Zagreb
filip.hamersak@lzmk.hr

UDK 355.48" 1914/1918"(093.3)
Izvorni znanstveni članak

Nasuprot pojednostavljenim shvaćanjima u odnosu na smisao i tijek Prvog svjetskog rata, u radu se upozorava na potrebu rekonstrukcije šarolikoga motivacijskog i uopće doživljajnoga kompleksa njegovih sudionika. Za ovu prigodu odabrana su objavljena sjećanja šestorice austrougarskih nižih časnika i jednoga običnog vojnika (mornara), rođenjem ili službom vezanih uz zapadnu Hrvatsku, a različitih narodnosnih, političkih, društvenih i vjerskih identitetskih odrednica: Luje Lovrića, Ivana Ribara, Frane Dubravčića, Milana Japunčića, Lavoslava Krausa, Georga von Trappa i Marka Oreškovića.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Austro-Ugarska, Hrvatska i Slavonija, Istra, Lika, Rijeka, autobiografija, vojna povijest, metodologija.

Između dva mita

Ako danas u Hrvatskoj pokušamo pratiti javne rasprave o Drugome svjetskom ratu i njegovu poraću, brzo ćemo primijetiti da se za svoju istinu, ili svoju perspektivu, bore najmanje dva narativa, dvije pripovijesti o prošlosti u osnovi proizašle iz pripadnosti negdašnjim sukobljenim stranama.¹ Unatoč svim nastojanjima za njihovo što je moguće homogenije predstavljanje, razmjerno se brzo može uočiti kako se iza te

1 O pojmu narativa iscrpnije npr. ANČIĆ 2008, 9-69.

prividne uniformnosti zapravo kriju najmanji zajednički nazivnici oličeni u dvjema vojno-civilnim hijerarhijama, iza čije se deklarirane jedinstvene volje dalje otkriva cijeli niz prigušenih razilaženja, a onda i pojedinačnih ljudskih sudbina. Najjednostavnije rečeno, na obje strane bilo je i oduševljenih i razočaranih, i dragovoljaca i prisilno mobiliziranih, i onih koji su doslovce slijedili zapovijedi i onih koji su djelovali na svoju ruku, bilo nam to danas moralno prihvatljivo ili ne.²

Već i puko analogijsko domišljanje upućuje nas na zaključak da su se na sličan način mogli razlikovati i motivacijski spletovi sudionika Prvog svjetskog rata. Međutim, uopćene međusobno isključive pripovijesti od kojih nam je u tom slučaju krenuti slabije su danas izražene, zacijelo već i stoga što sukob nije u tolikoj mjeri imao karakter unutar-njega, da ne kažem građanskoga rata. Točnije, imao ga je, ali iz naknadne perspektive bivše jugoslavenske države, čiji je utemeljiteljski narativ teško izlazio na kraj s činjenicom da se više stotina tisuća ljudi iz slovenskih, hrvatskih, bosanskohercegovačkih i vojvođanskih krajeva više-manje lojalno borilo u austrougarskim oružanim snagama, uključivši i pohode na Srbiju.³

S obzirom na to, političke i društvene promjene započete 1918. godinom imale su za posljedicu selektivan pristup Prvome svjetskom ratu, ali i pojedinačnim životnim sudbinama tih vojnika. Dugotrajna istraživačka zanemarenost, zajedno s oskudnom recepcijom inozemnih metodoloških kretanja posvećenih vojnoj, socijalnoj i kulturalnoj "povijesti odozdo" (*history from below*), uzrok je pak pojednostavljene percepcije njihova šarolikoga motivacijskog kompleksa.⁴

Kao i u nekim drugim državama, na jednoj strani razvila se tako uopćena pripovijest o prisilno mobiliziranim hrvatskim vojnicima, sve-

2 Dojmljiv "insajderski" prikaz pobjedničke strane daje npr. ŽUPANOV 1998.

3 Prema dosadašnjim istraživanjima, može se zaključiti da unutar jugoslavenskoga okvira najliberalnije razdoblje u pogledu javne rasprave o tomu tko se na čijoj strani i zašto borio u Prvome svjetskom ratu bilo ono Banovine Hrvatske, posebice u vezi s recepcijom ratnih sjećanja Pere Blaškovića (1939.). Reagirajući na oštre napade radikalnoga dijela srpskoga tiska, Blašković se 1940. u *Jutarnjem listu* još otvorenije zauzeo za revalorizaciju sudbine svih onih koji su nekada nosili austrougarsku odoru, ističući nužnu obranu, ali i građansku dužnost kao ključne elemente njihova motivacijskoga kompleksa, u čemu ga je naposljetku početkom 1941. u *Novoj Evropi* podupro Milan Čurčin. Korak dalje otišla su sjećanja Mile Budaka (1941.) koja su, za razliku od Blaškovićevih, sadržavala izravnu osudu velikosrpske politike uoči 1914., no iako su još za Banovine bila priređena za tisak, objavljena su tek u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Iscrpnije: HAMERŠAK 2014, XIX-XXIX.

4 HAMERŠAK 2013, 131-221. Usp. i HIRSCHFELD 2014.

denima na pojam pacifističkih “domobrana”, što su i 1914. – 1918. po tkona koji put ginuli isključivo za tuđe interese, s vremenom sve skloniji dezertiranju pa i bunama, da bi na kraju radosno dočekali raspad Dvojne Monarhije. Iako već i pozorno iščitavanje Krležina djela upućuje na slojevitije predodžbe, glavnina njegove recepcije odvijala se upravo u takvom ozračju, čemu je pridonio i dominantni kronotop udaljene Galicije (s Bukovinom), umjesto bližega srpskog i talijanskog bojišta na kojima su pojedine formulacije hrvatskoga nacionalnog interesa u znatno većoj mjeri mogle doći do izražaja.

Naime, ma koliko hrvatske zemlje u Monarhiji bile rascjepkane, a hrvatsko-slavonska autonomija ograničavana, da ostanemo pri najučestalijim prigovorima, odgovarajući su predstavnici bili birani u predstavnička tijela obiju državnih polovica, a politički sustav podvrgnut postupnoj liberalizaciji, pa i demokratizaciji. Suvremenici su, dakako, imali razloga biti nezadovoljni, no nemali dio tih razloga dobit će drukčiji značaj usporedimo li ih s kasnijim razvitkom državnopravnih i uopće geopolitičkih odnosa, od Rapalskoga ugovora i Vidovdanskoga ustava pa sve do ograničena nacionalnoga suvereniteta u suvremenom svijetu.

Na drugoj pak strani naglasak je bio na tradicijskim “ratničkim vr linama” hrvatskih vojnika, njihovoj časnoj, bespogovornoj odanosti Habsburgovcima, što je zacijelo najvidljivije u Pavičićevom vojnopovijesnom pregledu (na neki način ponovno otkrivenom 1990-ih),⁵ a donekle i u danas manje poznatim povijestima pukovnija zajedničke austrougarske vojske (*das Heer*).⁶

Međutim, iako ni status niti brojnost domobranskih postrojba (*Honvéd*) na području Hrvatske i Slavonije ne bi trebalo precjenjivati, zasebna prisega, znakovlje te hrvatski kao službovni i zapovjedni jezik nisu bile tek simbolične činjenice,⁷ i već na samom početku rata u njihovu je okviru spomenuta bespogovorna odanost bila nadograđena političkim, racionalno formuliranim nacionalnim interesom.⁸

.....
5 PAVIČIĆ 1943.

6 Npr. *Izvadak* 1891, 3-4.

7 Za literaturu o domobranstvu vidjeti: HAMERŠAK 2013, 178.

8 Prema dnevničkom zapisu Stjepana Kolandera od 5. kolovoza 1914., nedavno objavljenom na mrežnim stranicama Hrvatskoga povijesnog muzeja, uoči polaska na srpsko bojište pukovnik Ante Matasić ovako se obratio 25. domobranskoj pješачkoj pukovniji: “Vojnici! Svečan je danas dan, jer vjerni prisege za kralja i domovinu, borit ćemo se sa neprijateljem, koji je htio rascjepati našu majku, našu milu domovinu Hrvatsku, te je staviti pod svoje okrilje.

U velikoj je mjeri upitno koliko su obični, mahom nepismeni vojnici takav interes mogli izravno pojmiti, a u kojoj su ga mjeri doživljavali kroz uvriježene, predmoderne kategorije, primjerice osvetu za Sarajevski atentat.⁹ No dostupni nas izvori upućuju na zaključak da je – kako se rat približavao svršetku – sve izraženiji zamor bio popraćen svojevrsnom politizacijom običnih vojnika, u kojoj su udjela imali ne uvijek dorečene težnje samostalnoj hrvatskoj republici, anarhosocijalističkoj preraspodjeli dobara i, zacijelo najviše, bezuvjetnom povratku kući.¹⁰

Drugim riječima, sasvim uniformne poglede na rat nisu imali ni pojedinci, usporedimo li njihova stajališta iz 1914. s onima iz 1918., a kamoli pojedine skupine različitih narodnosnih, političkih, društvenih i vjerskih odrednica.¹¹ Pojednostavljena, krajnje polarizirana shvaćanja u odnosu na smisao i tijek Prvoga svjetskog rata neodrživa su već i u svjetlu autobiografskih izvora, od kojih su za ovu prigodu odabrana objavljena sjećanja sedmorice austrougarskih nižih časnika i jednoga običnog vojnika, tj. mornara, rođenjem ili službom vezanih uz zapadnu Hrvatsku.

K individualizaciji ratnog iskustva

Prvi i najpoznatiji među sedam odabranih pojedinaca jest Ivan Ribar koji je svoje političke uspomene objavio dva puta, 1948. i 1965. godine.¹² Rođen 1881. u Vukmaniću pokraj Karlovca, umro 1968., bavio se odvijetništvom te obnašao najviše dužnosti u ustavotvornim i predstavničkim tijelima obje jugoslavenske države, a još 1913. bio je kao zastupnik Hrvatsko-srpske koalicije izabran u hrvatsko-slavonski sabor.¹³ Kako kaže, njegova prijeratna djelatnost bila je u odnosu na Monarhiju veleizdajnička, već i stoga što se ilegalno prelazeći u Srbiju ondje susretao s

Uvjerem sam, da ćete se boriti poput vragova, da ćete nastojati proslaviti ime vaših preda i slavni hrv[atkih]. junaka, djedova. Veseo polazim na bojište, svjestan pobjede i pouzdajem se u Vas, dragi moji Hrvati” (KOLANDER 2014).

9 Dojmovi pojedinih autobiografa o tomu na koji je način u javnosti dočekana austrougarska objava rata Srbiji podosta se razlikuju ovisno o kraju te o ruralnom ili urbanom karakteru naseljenoga mjesta. Čini se da je u seoskoj sredini izraženija bila zabrinutost, ali ni za oduševljenje manifestirano na ulicama hrvatsko-slavonskih gradova nije sasvim jasno u kojoj je mjeri bilo organizirano pa i glumljeno.

10 Iscrpnije: HAMERŠAK 2013, 452-456.

11 Tako npr. PROST – WINTER 2005, 106.

12 RIBAR 1948; RIBAR 1965.

13 Hrvatska enciklopedija 2007, 321.

Milanom Pribičevićem i Dragutinom Dimitrijevićem Apisom, za kojega ističe da nije bio srpski nego – poput njega samoga – jugoslavenski nacionalist. Oznaku političkoga sumnjivca dobio je u vojnu knjižicu već 1908., a nakon Sarajevskoga atentata namjeravao je – u skladu sa svojim nazorima – prebjeći u Srbiju, od čega su ga zbog interesa Koalicije odgovorili Svetozar Pribičević i Bogoslav Mažuranić. Nakon što se odazvao na mobilizaciju, za koju ocjenjuje da je primljena s oduševljenjem, makar i glumljenim, upućen je prvo u istočnu Bosnu i Srijem, gdje je kao talac trebao biti strijeljan u slučaju četničkoga napada, a onda u Rijeku, gdje je – čini se neuznemiravan – u 79. pješačkoj pukovniji služio sve do ožujka 1915., kada je zbog velikih gubitaka među časnicima u činu poručnika prebačen na rusko bojište.¹⁴

S iznimkom povremenih putovanja na saborska zasjedanja, ondje će ostati do prosinca 1915., kada je u dogovoru s liječnikom izmislio bolest zbog koje će mjesecima boraviti u bolnici. I ondje je htio prebjeći, no odustao je kako Koalicija ne bi izgubila njegovo saborsko mjesto. Iako tvrdi da je bio pod stalnom prismotrom, prenosi i to da ga je brigadni zapovjednik, inače austrijski Nijemac, srdačno počastio kao utjecajnoga političara. Polovicom 1916. izabran je i u zajednički ugarsko-hrvatski sabor, a u jesen te godine poslan je u Otočac – sjedište jedne bojne 79. pukovnije – radi izobrazbe novaka. Ni na toj sigurnoj dužnosti, međutim, nije dugo ostao – neka “generalska komisija” potjerala ga je ovaj put na talijansko bojište, gdje je, kako kaže, u “paklu” doberdobske visoravni šrapnelom ranjen u nogu. Nakon ponovna boravka u bolnici, u kojoj su se liječnici trudili usporiti mu zarastanje rane, otpušten je na dopust, što je dovelo i do ideološki zanimljivog obrata. Kako kaže, šepajući u to vrijeme zagrebačkim ulicama, susretao je “franko-furtimaške omladince”, koji su ga doživljavali s nekom vrstom uvažavanja: „Da nisam bio na štakama, ovi bi me sigurno izazivali povicima: dolje izdajice. Ali ih invalidske štake zadržaje, ukočiše im usta, jer su ove obilježavale ratnika za prejasnu monarhiju, a ovi se, oni su tako učili, moraju poštovati do kraja.”¹⁵ Dodatno poštovanje mogla je izazivati i Brončana medalja za

14 Više radova o ratnom putu 79. pješačke pukovnije objavio je posljednjih godina Nikola Tominac, koji o njoj priprema i knjigu.

15 RIBAR 1965, 150.

vojničke zasluge (*Signum laudis*) s mačevima, kojom je odlikovan, a što doznajemo jedino iz službenoga shematizma, jer tu autor ne spominje čak ni u ironijskom ključu.¹⁶

Nakon oporavka Ribar se na bojište više nije vratio. Iz samih sjećanja nije sasvim jasno je li držao da se na talijanskom frontu bori i za svoju domovinu, iako ističe ne samo da je rano doznao za Londonski ugovor i sadržana teritorijalna obećanja Italiji, nego i da je austrougarska vojska ondje pobjeđivala upravo zbog velike motiviranosti Hrvata i Slovenaca. Osim toga, njegovo je izričito mišljenje da u studenome 1918. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) nije trebalo otpuštati repatrirane vojnike nego ih poslati na Soču.

Sličnih političkih uvjerenja bio je i nešto mlađi zastavnik Lujo Lovrić, rođen u Bakru 1895., umro 1986., koji je 1920-ih objavio dva sveska sjećanja,¹⁷ a potkraj života i knjigu intervju.¹⁸ Kao prijeratni tajnik nacionalističke omladine na Sušaku i on je stekao oznaku političkoga sumnjivca, no u pogledu bivanja u austrougarskoj vojsci još je tajnovitiji. Koliko se sjeća, u njegovu rodnom gradu mobilizacijski proglas nije bio primljen s nekim oduševljenjem, barem ne među onima na koje se odnosio. Svršivši gimnaziju, na bojištu je, i to ruskom, bio od rujna 1915., također u sklopu 79. pukovnije, a nakon što je prebjegao stupio je polovicom 1916. u I. srpsku dobrovoljačku diviziju, na vrijeme da u borbama u Dobrudži, povevši vojnike u posljednji juriš, izgubi vid na oba oka. Izravna ideološka očitovanja, koja su u mnogih jugoslavenskih dobrovoljaca znala prijeći i u povišenu retoriku o junaštvu, žrtvi, narodnom geniju i sudbini, u njegovim su sjećanjima manje prisutna, naglasak je upravo na mukotrpnju prihvaćanju invaliditeta. Aktivan u veteranskim udrugama, nakon 1945. Lovrić će ostati zapamćeniji kao jedan od utemeljitelja Saveza slijepih.

Sjećanja visokopozicionirana komunista Marka Oreškovića, koji je nakon pogibije 1941. proglašen narodnih herojem,¹⁹ nastala su krajem 1930-ih, a objavljena 1950. i 1976. godine.²⁰ Rođen 1896. u okolici Gospića,

16 RANGLISTEN 1918, 721.

17 LOVRIĆ 1922; LOVRIĆ 1923.

18 GRBIN 1985.

19 *Hrvatska enciklopedija* 2006, 128.

20 OREŠKOVIĆ 1950; OREŠKOVIĆ 1976.

u siromašnoj seljačkoj obitelji, uoči atentata radio je u njemačkim tvornicama. Kako iskreno navodi, vraćajući se kući zbog objave rata, pa i odlazeći u vojsku početkom 1915., imao je osjećaj kao da ide na neku "prijatnu zabavu". Antisrpsko raspoloženje bilo mu je neugodno, no "žarki pristaša ujedinjenja" postao je tek u drugoj polovici rata, kada je planirao zatražiti premještanje na rusko bojište kako bi ondje mogao prebjeći i pridružiti se srpskim, odnosno jugoslavenskim dobrovoljcima. Isprva je u 79. pukovniji bio čak određen za dočasnika, ali nije mogao prihvatiti ponižavanje nespretnijih vojnika te je na vlastiti zahtjev prebačen u mornaricu, gdje je 1918. kao ložač (što mu se činilo više kao radničko nego kao ratničko mjesto) preživio potapanje austrougarskoga bojnog broda *Szent István* pokraj Premude. Sve buntovnji, do kraja rata zatvaran je zbog neposluha, no još će s postrojbama Države Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) sudjelovati u – termin je njegov – čišćenju Međimurja.

Osječanin Lavoslav Kraus, koji je svoja sjećanja objavio 1973.,²¹ vezan je uz zapadnu Hrvatsku tek kraćom vojnom službom, no iznimno je zanimljiv zbog svoje političke evolucije. Rođen 1897., nakon mature koju je proslavio u javnoj kući, nerado je pošao na rusko bojište, sa 78. pješачkom pukovnijom. Isprva desetnik, a onda i poručnik, iskazao se u nekoliko akcija, čak i mimo svjesne odluke te je odlikovan cijjenjenom zlatnom medaljom za hrabrost. Tek postupno, pod utjecajem Oktobarske revolucije, njegova cionistička uvjerenja bila su zamijenjena komunističkima i pacifističkima, što nije uvijek najjasnije izraženo s obzirom na to da je sjećanja objavio tek kao umirovljeni sanitetski pukovnik Jugoslavenske narodne armije.²²

Među ostalim, ogulinsku školu za pričuvne časnike zapamtio je krajem 1915. po psihofizičkim mučenjima koja ga, doduše, nisu uputila u suvremenu taktiku, ali su ga ipak potaknula da stisne zube i očvrsne, a za nastavak u Rijeci sjeća se da je bio obilježen neuspjehom u provođenju austrijskog duha. Naime, umjesto da tijekom hodnje pjevaju na službeno propisanom njemačkom, pitomci su pjevali na slavenskim jezicima, pa i onu "Nije Rijeka talijanska, talijanska, već je Rijeka hrvatska,

.....
21 KRAUS 1973.

22 DUGAČKI – HAMERŠAK 2013.

hrvatska!” s refrenom “Van s njima, van s njima, ne trebamo ih!”, pri čemu su na mjesto Talijana katkad dolazili i sami Mađari. Nakon jedne prijave izgređnici su kažnjeni sobnim zatvorom, ali daljnjih sankcija nije bilo jer je sve zataškano.²³

Za razliku od prethodne trojice, financijski stručnjak Frane Dubravčić svoja sjećanja nije namjeravao objaviti, nego ih je namijenio obiteljskom krugu, kojemu zahvaljujemo njihov tisak 2002. godine.²⁴ Rođen u Otočcu 1893., umro 1964., početak rata dočekao je u Rijeci kao desetnik 79. pukovnije, a primirje će dočekati kao višestruko odlikovani natporučnik. Kako kaže, iako su očekivali brz završetak rata, on i njegovi sudrugovi nisu dijelili oduševljenje riječkoga građanstva te su se Horacijevu stihu o pogibiji za domovinu (*Dulce et decorum est pro patria mori*) stali izrugivati već tijekom pristupanja bojištu. Općenito, Dubravčić se ne izjašnjava o ratnim ciljevima Dvojne Monarhije, pa ni o pravednom karakteru rata na sočanskom bojištu; glavnina njegova pripovijedanja usmjerena je na to kako se snaći da ne pogineš, ali i da baš ne ispadneš kukavica ili čak veleizdajnik.

Već 1914. ranjen je i zarobljen na Drini, što nije shvatio kao sramotu, nego kao svojevrsno utočište. Poluslobodni boravak u Srbiji ostao mu je zato u najugodnijoj uspomeni, što je osjećaj koji dijele i neki drugi autobiografi, ali nakon okupacije Srbije 1915. morao je ponovno stupiti u svoju staru 79. pukovniju. Teška iskušenja čekala su ga još na ruskom i naročito na talijanskom bojištu, sve dok posljednje ratne godine pomoću predoziranja kofeinom i naklonjenih mu liječnika nije bio proglašen nesposobnim za frontnu službu. Početkom studenoga 1918. mogao se tako uključiti u osnivanje straža koje su Otočac i njegove građane branile od razuzdanih vojnika, a i od okolnoga seljaštva, no mjesno narodno vijeće ubrzo je napustio nezadovoljan odmazdama protiv bivših državnih dužnosnika.

Šesti autor sjećanja jedini je profesionalni časnik. Veliku je slavu stekao još za rata, a prisutan je i u sada već globalnoj popularnoj kulturi, iako ne po onomu što je radio u Prvome svjetskom ratu. Otac pjevačke obitelji obrađene u mjuziklu „Moje pjesme, moji snovi”, Georg von

23 KRAUS 1973, 73.

24 DUBRAVČIĆ 2002.

Trapp, rođen u Zadru 1880., pomorsku je akademiju završio u Rijeci, gdje je upoznao i svoju prvu suprugu, unuku Roberta Whiteheada, konstruktora torpeda. Par je živio u Puli, a uz torpedo bila je vezana i daljnja Von Trappova karijera s obzirom na to da se iskazao kao jedan od austrougarskih podmorničkih asova. O tomu detaljno govori u svojim sjećanjima objavljenima 1935. na njemačkom i 2007. na engleskom jeziku,²⁵ no ovom prigodom zanimljiviji nam je njegov odnos prema ratu, Monarhiji i pučanstvu.

Odan ponajprije vladaru a ne državnoj zajednici ili nekomu od njezinih naroda – u svojoj analizi stotinjak memoara pripadnika negdašnje austrougarske elite mađarski povjesničar Gergely Romsics nazvat će to staroaustrijском paradigmom²⁶ – Von Trappov pogled zacijelo je tipičan za aktivne časnike na službi negdje na periferiji Monarhije. Premda južnoslavenske stanovnike istočne jadranske obale promatra kroz neku vrstu paternalističke, polukolonijalne prizme, nerijetko je fasciniran njihovim “herojskim” načinom života i prirodnim ljepotama, u kojima će ljeti uživati i nakon raspada Monarhije, kada se nastanio u mladoj Austriji. Skučeni prostor podmornice, u kojemu je u slučaju havarije udes časnika jednak udesu običnih mornara, primjećuje Georg von Trapp, bio je katalizator neobičnoga zajedništva, izoliranoga od svih međunarodnih trzavica, što ga je naposljetku učinilo jednim od pobornika tzv. *Dolchstoss* teorije, prema kojoj Centralne sile nisu izgubile rat na bojištu nego zbog unutarnje političke razjedinjenosti.

Napokon, iako nije riječ o sjećanjima, nego o razmjerno nedavno djelomično objavljenim dnevničkim zapisima, treba spomenuti i gimnazijskoga profesora i publicista Milana Japunčića, rođenoga 1880. u Sv. Roku.²⁷ Mobiliziran na samom početku, također u 79. pješačku pukovniju, borio se već na srpskom bojištu, ali dostupni nam dijelovi dnevnika²⁸ opisuju samo njegove doživljaje na onom ruskom, gdje je u činu natporučnika zarobljen za ljetne Brusilovljeve ofenzive 1916. godine. Za razliku od mnogih drugih, krajnje sažetih bilježaka, Japunčićev dnevnik

25 TRAPP 2007.

26 ROMSICS 2006, 167.

27 KUNČIĆ 2005.

28 KUNČIĆ – LADIĆ 2003.

sadrži i mnoga njegova razmišljanja, iz kojih proizlazi da je povrh ozbiljnoga shvaćanja svojih dužnosti vjerovao kako će pobjedonosni ishod rata dovesti do trijalističkoga preustroja habsburških zemalja, pri čemu bi nova jedinica imala dominantno hrvatski značaj.

Zaključak

Teško je reći mogu li se ratna iskustva i motivacijske mijene ijednoga od prikazanih sedam autora proglasiti tipičnima. Uzorak je krajnje ograničen, čak i ako ih uzmemo samo kao predstavnike pismene, kolikotoliko školovane manjine. Teritorijalno gledano, Istra uopće nije zastupljena,²⁹ a prohabsburška ili barem dinastiji vjerna perspektiva po svemu je sudeći podzastupljena jer je većina tekstova bila namijenjena objavljivanju u jugoslavenskom okviru. Unatoč tomu – kako se vidi – indikativno je da su, osim Japunčića i Von Trappa, barem dio rata čak i Ribar, i Lovrić, i Orešković, i Krauss, i Dubravčić bili lojalni djelić austrougarskoga oružanoga stroja, dakle neki od onih Blaškovićevih zanemarenih stotina tisuća ljudi pod crno-žutom zastavom. Iskustva i motivacija većine njih, koji već i zbog nepismenosti nisu mogli ostaviti nikakve ratne zapise, zacijelo nam nikada neće biti sa sigurnošću poznati, čak ni kada se u većoj mjeri istraže sjećanja objavljena u periodici te mnogo drugih, još neobjavljenih izvora autobiografskoga karaktera. Kako bilo, za početak je – držim – ključno uočiti važnost rekonstrukcije barem dijela raznolikih osobnih pogleda na vojničko sudjelovanje u Prvome svjetskom ratu.

.....
29 Godine 2006. objavljeni ratni dnevnik Carla Pokrajca (Kanfanar, 1896. – Pula, 1977.) ostao mi je nedostupan. Za osnovne podatke s izzacima vidjeti Dal diario (s. a.).

IZVORI I LITERATURA

ANČIĆ, Mladen, *Što "svi znaju" i što je "svima jasno" – historiografija i nacionalizam*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest (Biblioteka Hrvatska povjesnica. *Disputationes*, knjiga I.), 2008.

BLAŠKOVIĆ, Pero, *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu*, Beograd: naklada autora, 1939.

BUDAK, Mile, *Ratno roblje. Albanski križni put austrougarskih zarobljenih časnika*, sv. 1-2, Zagreb: Matica hrvatska (Suvremena knjižnica Matice hrvatske, kolo 6, knj. 31 i 32), 1941.

Dal diario di Carlo Pokrajac, portal *La Grande Guerra 1914-1918 sul Carso e sul fronte dell'Isonzo* (s. a.) –
(http://www.grandeguerra.ccm.it/scheda_archivio.php?goto_id=1219, pristup 13. siječnja 2015).

DUBRAVČIĆ, Frane, *Živ sam i dobro mi je – uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914. – 1918.*, Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2002.

DUGAČKI, Vladimir – HAMERŠAK, Filip, Kraus, Lavoslav, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2013., 80-81.

GRBIN, Boris, *Portret Luje Lovrića*, Zagreb: Republički odbor Saveza slijepih Hrvatske, 1985.

HAMERŠAK, Filip, *Tamna strana Marsa – hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*, Zagreb: Naklada Ljevak (Bibliotheca Academica), 2013.

HAMERŠAK, Filip, *S Perom Blaškovićem u svjetskim ratovima*, pogovor

u knjizi: BLAŠKOVIĆ, Pero, *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu*, Strmec Samoborski: Fortuna, 2014., I-XLII.

HIRSCHFELD, Gerhard, Prvi svjetski rat u njemačkoj i međunarodnoj historiografiji, prijevod teksta objavljenog 2004. u časopisu *Aus Politik und Zeitgeschichte*, portal *Historiografija.hr*, 2014 (<http://www.historiografija.hr/dokumenti/Hirschfeld.pdf>, pristup 13. siječnja 2015).

Hrvatska enciklopedija, sv. 8, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2006.

Hrvatska enciklopedija, sv. 9, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2007.

Izvadak iz povjesti [!] ces. i kr. pješačke pukovnije Nadvojvode Leopolda broj 53, Zagreb: s. ed., 1891.

KOLANDER, Stjepan, *Dnevnik*, 2014 (<http://www.bezrumanemasturma.hismus.hr/index.html>, pristup 13. siječnja 2015).

KRAUS, Lavoslav, *Susreti i sudbine*, Osijek: Glas Slavonije, 1973.

KUNČIĆ, Meri – LADIĆ, Zoran, Prilog životopisu Milana Japunčića, *Bio-bibliographica*, sv. 1, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2003., 69-90.

KUNČIĆ, Meri, Japunčić, Milan, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2005., 354-355.

LOVRIĆ, Lujo, *Suzna jesen*, Zagreb: naklada autora, 1922.

LOVRIĆ, Lujo, *Kroz snijegove i magle*, Zagreb: naklada autora, 1923.

OREŠKOVIĆ, Marko, *Autobiografija*, Zagreb: Kultura, 1950.

OREŠKOVIĆ, Marko, *Autobiografija*, Zagreb: Alfa, 1976.

PAVIČIĆ, Slavko, *Hrvatska ratna i vojna poviest i Prvi svjetski rat*, Zagreb: Hrvatska knjiga, 1943.

Ranglisten des kaiserlichen und königlichen Heeres – 1918, Wien: K. K. Hof-
unf Statsdruckerei, 1918.

RIBAR, Ivan, *Politički zapisi*, sv. 1, Beograd: Prosveta, 1948.

RIBAR, Ivan, *Iz moje političke suradnje (1901–1963)*, Zagreb: Naprijed, 1965.

ROMSICS, Gergely, *Myth and Remembrance – the Dissolution of the Habsburg Empire in the Memoir Literature of the Austro-Hungarian Political Elite*, Boulder – Wayne – Budapest: Columbia University Press, 2006.

TRAPP, Georg von, *To the Last Salute – Memories of an Austrian U-Boat Commander*, Lincoln – London: University of Nebraska Press, 2007.

WINTER, Jaw – PROST, Antoine, *The Great War in History – Debates and Controversies, 1914 to the Present*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

ŽUPANOV, Josip, *Zaboravljeni rat – sociologija jednog sjećanja*, Zagreb: Irida (Biblioteka Vita activa, knj. 1), 1998.

Filip HAMERŠAK

One or several wars? – Seven servicemen's memoirs tied to western Croatia

Summary

As opposed to simplified understandings of the sense and course of the First World War, this paper underscores the need for reconstruction of the diverse motivational and general experiential complex of its participants. For this occasion, the published memoirs of six Austro-Hungarian junior officers and one ordinary serviceman (a sailor) have been selected. By birth or service, they were tied to western Croatia, but with different ethnic, political, social and religious identities: Lujo Lovrić, Ivan Ribar, Frane Dubravčić, Milan Japunčić, Lavoslav Kraus, Georg von Trapp and Marko Orešković.

Key words: First World War, Austria-Hungary, Croatia and Slavonia, Istria, Lika, Rijeka, autobiography, military history, methodology.